

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОТОТОЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ

MODERN PROBLEMS OF THE IDENTIFICATION OF LAWYERS WITH CLIENTS

Комарницька І.І., д.ю.н.,

професор кафедри цивільного права та процесу

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена висвітленню однієї із актуальних проблем ототожнення адвоката з клієнтом. Європейський напрямок розвитку України як правової держави актуалізує проблеми гарантування прав та свобод учасникам судового процесу, а також їх ефективну охорону від суспільно небезпечних посягань. Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Засади організації діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішеннями Національної асоціації адвокатів України, правилами адвокатської етики та ін. При цьому організація якісної роботи адвокатури та реалізація принципу змагальності судочинства потребує обов'язкового забезпечення реальних гарантій безпеки для захисників чи представників осіб. Держава має обов'язок забезпечити, щоб адвокатів не ототожнювали з клієнтами або з мотивами дій їхніх клієнтів в результаті виконання ними професійних обов'язків. Адвокатів можуть ототожнювати з клієнтами, оскільки їх звинувачують у тяжких злочинах, тому що вони отримують конфіденційні відомості або тому, що захищають своїх клієнтів. Це відбувається часто у резонансних чи політично вмотивованих справах, в тому числі таких, що містять звинувачення у державній зраді або тероризмі у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході України. Адвокатів продовжують ототожнювати з їхніми клієнтами, вони стикаються з негативними наслідками не лише від рук насильницьких, екстремістських та радикальних груп, але також як наслідок зловживання по відношенню до них юридичними процедурами. Резонансні справи становлять ризик для тих незалежних адвокатів, які обирають професійний захист своїх клієнтів. Адвокати і надалі стикаються з блокуванням та перешкодженням процесу представництва клієнтів. Основні гарантії, встановлені законом, такі як конфіденційне спілкування з клієнтами, не втілилися в життя, оскільки адвокати продовжують стикатися з проблемами, навіть коли певні гарантії чітко закріплені законом. Ці та інші фактори зумовлюють неефективність системи правосуддя у забезпеченні рівності сторін, де адвокати могли б працювати на рівних правах з прокурорами, в тому числі щодо доступу до матеріалів справи або виклику свідків. Більш того, адвокати продовжують ставати об'єктом обшуків офісних приміщень. Особливою проблемою є можливість зловживання негласними слідчими та розшуковими діями проти адвокатів за відсутності законних механізмів або засобів протидіяти цьому. Адвокати за жодних умов не повинні ототожнюватися зі своїми клієнтами або мотивами дій своїх клієнтів в результаті представництва клієнтів, в тому числі тих, чиї політичні переконання є протилежними офіційній позиції уряду.

Ключові слова: адвокат, гарантії, захист, заборона ототожнення, незалежність адвокатської професії, прав та гарантій адвокатської діяльності, правопорушення щодо адвокатів.

The article is devoted to highlighting one of the actual problems of identifying a lawyer with a client. The European direction of the development of Ukraine as a legal state actualizes the problems of guaranteeing the rights and freedoms of the participants in the judicial process, as well as their effective protection against socially dangerous encroachments. A bar exists to provide professional legal assistance in Ukraine. The principles of the organization of advocacy activities and the implementation of advocacy activities in Ukraine are determined by the Law "On Advocacy and Advocacy Activities", decisions of the National Association of Advocates of Ukraine, the rules of advocacy ethics, etc. At the same time, the organization of the high-quality work of the bar and the implementation of the principle of competitive justice requires the mandatory provision of real security guarantees for defenders or representatives of persons. The state has a duty to ensure that lawyers are not identified with their clients or with the motives of their clients' actions as a result of their professional duties. Lawyers can be identified with clients because they are accused of serious crimes, because they receive confidential information, or because they defend their clients. This often happens in high-profile or politically motivated cases, including those involving accusations of treason or terrorism in connection with the armed conflict in eastern Ukraine. Lawyers continue to be identified with their clients and face negative consequences not only at the hands of violent, extremist and radical groups, but also as a result of the abuse of legal procedures against them. High-profile cases represent a risk for those independent attorneys who choose to represent their clients professionally. Lawyers continue to face blocking and obstruction of the process of representing clients. Basic safeguards established by law, such as confidential communications with clients, have not materialized as lawyers continue to face challenges even when certain safeguards are clearly enshrined in law. These and other factors lead to the ineffectiveness of the justice system in ensuring the equality of the parties, where lawyers could work on equal rights with prosecutors, including in relation to access to case materials or summoning witnesses. Moreover, lawyers continue to be subject to office searches. A particular problem is the possibility of abuse of undercover investigators and investigative actions against lawyers in the absence of legal mechanisms or means to counter it. Under no circumstances should attorneys identify with their clients or their clients' motives for acting as a result of representing clients, including those whose political beliefs are contrary to the official position of the government.

Key words: lawyer, guarantees, protection, prohibition of identification, independence of the legal profession, rights and guarantees of legal practice, offenses against lawyers.

Професія адвоката є професією з надання кваліфікованої юридичної допомоги юридичним або фізичним особам із захисту прав суб'єктів та представлення інтересів у суді та має відповідний юридичний статус.

Європейський напрямок розвитку України актуалізує проблеми правового гарантування прав і свобод учасників судового процесу їх правову охорону щодо суспільно-небезпечних посягань.

Для надання правничої допомоги діє адвокатура, діяльність якої регламентується та гарантується ст. 131-2 Конституції України. Засади організаційної діяльності адвокатури визначаються Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» законодавством України, правилами адвокатської етики рішенням Національної асо-

ціації адвокатів України. При цьому організація роботи адвокатури й реалізація змагальності судочинства вимагає обов'язкового забезпечення гарантій безпеки для захисників або представників осіб.

У своїй професійній діяльності адвокат часто доводиться братися за гучні справи під час участі у яких він може піддатися осуду або навіть переслідуванню. Враховуючи політичну обстановку в країні, адвокатам доводиться захищати осіб, які визнані представниками попередньої влади задіяними в корупції, люстрованих осіб, депутатів та осіб, які піддаються громадському засудженню. Особливо гостро постало питання ототожнення адвоката з клієнтом у зв'язку із запровадженням воєнного стану, що зумовив цілу низку резонансних справ та проце-

сів щодо вчинення військових злочинів. Утім, розв'язати існуючу проблему громадського осуду окрім як підвищити рівень свідомості та висвітлити негативні наслідки таких дій неможливо.

Суспільство свідомо або несвідомо ототожнюють адвоката з клієнтом, при цьому забуваючи основне призначення інституту адвокатури, а саме захист прав і законних інтересів громадян. Щодо ототожнення адвоката із підзахисним варто зазначити, що ця проблема загострюється, особливо враховуючи процеси інформатизації. Отримання спільнотою надмірної кількості інформації, яка зазвичай подається у вигідному для певних кіл суспільства та представників ЗМІ, що здобувають свої рейтинги спотворюючи інформацію, а не в об'єктивному форматі, зменшення здатності суспільства до критичного мислення, тобто існування групового мислення, що впливає на не усвідомлення того, яку роль у суспільному житті відіграє ототожнення адвоката з їх клієнтами. Прикладом є те, що адвокати, що надають правову допомогу досить часто опиняються в ситуації, при якій відбувається посягання на їх життя, або ж існують погрози фізичної розправи над ними чи їх родичами, адже люди зіставляють адвоката з справою клієнта під впливом розповсюдженої ЗМІ, громадськістю чи опонентами адвоката інколи недостовірної інформації.

Саме тому, якщо соціальна більшість негативно налаштована до підзахисної особи, таким же буде на психологічному рівні ставлення і до її захисника. Протидіяти цьому можна тільки шляхом роз'яснювальної роботи, що адвокат – це, в першу чергу, професіонал, який повинен надати правову допомогу особі, нехай навіть вона неугідна більшості або державі. Однак і це не гарантує успіху – адвоката завжди будуть асоціювати з його клієнтами, і він повинен бути до цього готовий. Ця причина зазвичай стосується негативного ставлення спільноти, яка у вирі нових подій і новин про це забуває, і немає нічого спільного з ідентифікацією адвоката з клієнтом як засобом тиску на захисника у корупційних справах. Ось це вже є передумовою для подальшого порушення прав адвокатів.

Очевидним є той факт, що адвокати мають бути захищені від ототожнення з клієнтом або справою, адже завдання адвоката не виправдовувати клієнта, а захистити його.

Ототожнення адвокатів із своїми клієнтами досить часто тягне за собою правопорушення щодо до самих адвокатів. Дане питання є досить актуальним, оскільки рішенням даної проблеми не може служити лише посилення відповідальності щодо правопорушення по відношенню до адвокатів і це питання державного масштабу.

Однією із основних гарантій здійснення адвокатської діяльності – це заборона на ототожнення адвоката з його клієнтом. Це положення зазначається як в українському законодавстві (ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [1], так і в міжнародному (Основні положення про роль адвокатів, прийняті 8 Конгресом ООН про запобігання злочинам у серпні 1990 року) [2].

За змістом ст. 64 Конституції України, конституційне право кожного на професійну правничу допомогу не може бути обмежене. Ніхто – ні громадяни, ні держава – не має права перешкоджати отриманню правової допомоги.

Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їхніми справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків; при цьому адвокат повинен мати кримінальний і цивільний імунітет від переслідувань за заяви, що стосуються справи, зроблені у письмовій або усній формі при сумлінному виконанні свого обов'язку і здійсненні професійних обов'язків у суді.

Керуючись нормами Конституції України [3] та чинним законодавством, РАУ підкреслює, що права адвокатів захищені системою державних гарантій, серед яких у тому числі заборона ототожнення адвоката з клієнтом (стаття 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокат-

ську діяльність») [4]. Варто нагадати, що Рада адвокатів України ухвалила рішення від 05.08.2020 № 47 «Про звернення до українських та міжнародних інституцій з питань порушення прав адвокатів у зв'язку з невиконанням правоохоронними органами судових рішень» у зв'язку з тим, що системно порушуються права адвокатів, тобто не визнають їх стороною у судовому провадженні та не допускають до матеріалів провадження, ігнорують судові рішення [4].

На сьогодні в Україні, всупереч досить вичерпному законодавчому регулюванню гарантій професійної діяльності адвокатів, досі залишаються актуальними питання проблеми ототожнення адвоката з клієнтом. Так, 5 серпня 2020 року Рада адвокатів України затвердила рішення «Про недопущення ототожнення адвокатів з клієнтами та втручання в професійні права адвокатів». Підставою для цього стали масові скарги адвокатів на тиск з боку судів Вищого антикорупційного суду в резонансних справах [5].

В головних принципах ООН щодо ролі адвокатів (§18) йде мова про те, що адвокати не мають ототожнюватися зі своїми клієнтами або справами своїх клієнтів в результаті виконання функцій адвоката. Однак все частіше ці принципи зазнають поразки у нових умовах соціальної справедливості, підзвітності, публікацій й коментарів в соціальних мережах [6].

Таке ж саме правило міститься у стандартах Міжнародної асоціації адвокатів що стосується незалежності адвокатської професії (п. 7): «Адвокат не повинен бути ототожнений владою або громадськістю з клієнтом чи справою клієнта, хоч би якою популярною чи непопулярною вона не була». Положення даного пункту досить часто цитують у поєднанні із правилом, згідно із яким кожен має право на юридичне представництво у суді, тому адвокати повинні брати участь також у досить непопулярних справах [7].

Однак Рада адвокатів постійно фіксує факти порушення гарантій, що надаються законодавством адвокатам щодо заборони ототожнення. При чому ототожнення адвоката з його підзахисним здійснюється як з боку громадськості, так і з боку представників державної влади, а саме правоохоронних органів. На жаль, на сьогодні держава не належним чином вирішує дане питання. Ототожнення адвоката із клієнтом робить правове положення адвоката як захисника вразливим, а його практична реалізація стає залежною безпосередньо від правоохоронної системи. Дане ототожнення є абсурдним та неприпустимим, адже перешкоджає належній правозахисній роботі адвоката, ставши його у досить незручне становище, унеможливує виконання ним завдань і функцій щодо захисту клієнта. Необхідно відзначити, що коли адвокат, виконуючи професійні обов'язки та займається захистом особи, що вчинила неправомірні дії і унаслідок цих дій отримала негативну оцінку з боку громадськості, то такого адвоката починають прирівнювати до його підзахисного, що у кінцевому результаті призводить до початку розслідування щодо нього та проведення обшуків.

Попри закріплення цієї гарантії заборони ототожнювання на національному та міжнародному рівнях, в Україні й досі спостерігаються випадки щодо адвокатів, такі як:

- 1) кримінальне переслідування;
- 2) проведення слідчих та інших процесуальних дій;
- 3) нападів на адвокатів через їх ототожнення з клієнтами [8].

Відомо про випадки, коли проти адвоката порушували кримінальне провадження та ставили до відома повідомлення про підозру у справі його клієнта, при тому, що в межах цієї справи адвокат виступав виключно у ролі захисника. Окрім того, для отримання доказів органи слідства проводили обшуки у приміщеннях, які належать адвокатам та їх родичам. Дані факти є неприпустимими, адже не тільки створюють тиск на адвоката, а й пору-

шують його права та перешкоджають реалізації права на захист, ого клієнта.

Щодо нападів на адвокатів які відбуваються через ототожнення їх з клієнтами, то дане питання стало предметом обговорення у межах 23 доповіді Верховного комісара ООН з прав людини від 16 травня – 15 серпня 2018 року. Відповідно, Управління Верховного комісара ООН з прав людини. На протязі звітного періоду було зафіксовано 3 випадки нападів на адвокатів чи спроб їх залякування. Необхідно зазначити, що 2 з цих випадків мали місце у приміщенні суду у присутності представників поліції, які не відреагували на фізичне насильство щодо адвоката. Підставою для таких дій стало ототожнення адвоката з клієнтами, права яких він захищав у суді [9].

Чому адвокатів не мають ідентифікувати із клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків? У першу чергу, тому, що це може нашкодити клієнту, адвокату чи членом його сім'ї, унеможливити надання правової допомоги особі, яка за нею звернулася. Лише професіонал високого класу, морально сильна особа зможе надавати правову допомогу в умовах, коли в ЗМІ з'являються публічні звинувачення та образи, відбувається кримінальне переслідування, проводяться обшуки, і внаслідок цього страждає репутація адвоката, що мірі може деморалізувати адвоката.

Окрім того, зростає кількість незаконного втручання й тиску на адвокатів з боку правоохоронних органів та суду, починаючи із перешкоджання законній діяльності адвоката й закінчуючи фізичним насильством і, навіть вбивством. Так, під час здійснення досліджень НААУ було зафіксовано, що проти адвокатів, у період з 2015 року по 2020 рік, сталося приблизно 2500 злочинів: 9 вбивств, 6 замахів на вбивство, 41 випадок застосування фізичного насилля, 114 кримінальних переслідувань, 983 обшуки, 350 негласних слідчих розшукових дій, 16 випадків, втручання та перешкоджання законній діяльності адвокатів – 1378 випадків. [10]

Зважаючи на чисельні порушення прав та гарантій адвокатської діяльності зі сторони правоохоронних органів, «Асоціація адвокатів України» неодноразово зверталася з відкритими листами до Президента України, Генерального прокурора України, інших органів державної влади стосовно недопущення порушення професійних прав адвокатів та ототожнення адвоката з клієнтом [11].

Отже, можна зробити висновок, що слід поширювати увагу серед представників прокуратури та інших правоохоронних органів щодо заборони ототожнення адвоката з клієнтом. Однак це можливо лише після створення законодавчо закріпленого дієвого механізму впровадження відповідальності за порушення даної заборони, механізму зупинки та блокування таких протиправних дій. Такі законодавчі зміни вкрай необхідні вже зараз, оскільки за порушення прав адвокатів порушуються і права людини, осіб, які через політичні та корупційні інтереси можуть залишитися незахищеними від держави.

Ігнорування заборони ототожнювати адвокатів з клієнтами дискредитує Україну як демократичну правову державу, де кожен має право на захист. Ототожнення адвокатів з клієнтами є також дискримінацією принципів рівності всіх перед законом і порушенням конституційних прав людей.

Військовий конфлікт суттєво вплинув на систему правосуддя, а окремі адвокати опинилися на лінії фронту

конфлікту чи ідеологічних наслідків в тій чи іншій формі. Незважаючи на те, що майже кожний адвокат зазнав впливу у своїй діяльності, ті, хто працюють над політичними справами, підпадають під напади та утиски, а в деяких випадках стають жертвами вбивств. Це сигнал усім адвокатам про наслідки, з якими вони можуть зіткнутися при захисті своїх клієнтів та справляє ефект скоювання адвокатури.

Політичне схвалення насильницьких, екстремістських, радикальних груп, які оперують в ім'я патріотизму, призвело до послаблення верховенства права та високого рівня безкарності за вчинення нападів на адвокатів. Не лише адвокатура, але й судді та система правосуддя в цілому, підірвана систематичними та регулярними атаками та безкарністю за них [11].

Адвокати зазвичай залишаються наодинці з проблемою без ефективного правового захисту від груп чи окремих осіб, що залякують, погрожують, нападають та іншим чином утискають їх та втручаються в їх професійну діяльність. Найбільш серйозними наслідками таких нападів є вбивства адвокатів, за які зловмисників не було притягнуто до відповідальності. Заслугує похвали те, що НААУ бере на себе активну роль у моніторингу таких випадків, попри те, що прогресу у оперативному та повному розслідуванні мало [12].

Наступною проблемою є те, що адвокати продовжують лишатися під прицілом через систему правосуддя з неприйнятних причин, незважаючи на різні реформи судової та правоохоронної систем. Адвокатів продовжують ототожнювати з їхніми клієнтами, вони стикаються з негативними наслідками не лише від рук насильницьких груп, але й зловживання по відношенню до них юридичними процедурами. Резонансні справи становлять ризик для тих незалежних адвокатів, які обирають сумлінний захист своїх клієнтів [12].

Незалежність та роль адвокатів має бути визнана всіма державними інституціями: виконавчими, законодавчими та судовими, всіма іншими органами публічної влади, в тому числі правоохоронними органами, а також усіма учасниками судового провадження. Жодний виконавчий чи судовий орган не повинен ініціювати чи погрожувати ініціюванням кримінальних, адміністративних, економічних та інших санкцій за будь-які дії щодо захисту клієнта, професійних обов'язків, стандартів та норм етики адвокатів. Адвокати за жодних умов не повинні ототожнюватися зі своїми клієнтами або мотивами дій своїх клієнтів в результаті представництва клієнтів, в тому числі тих, чиї політичні переконання є протилежними офіційній політиці уряду [13].

Отже, підводячи підсумок вище згаданому, можна дійти висновку що адвокат для належного здійснення професійних обов'язків має бути захищений від перешкоджання його професійній діяльності унаслідок його ототожнення із клієнтом. Необґрунтовані підозри у співучасті у вчиненні злочин клієнтом, залякування, посягання на життя, громадський осуд – це те, з чим доводиться зіштовхуватись адвокатам у своїй професійній діяльності. І лише виважений підхід законодавця щодо урегулювання даної проблеми, одночасно із публічним висвітленням ризиків діяльності та життя адвокатів, до яких призводить ототожнення, дасть можливість зупинити негативну тенденцію щодо ототожнення адвоката з особою, що звернулася за правовою допомогою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 29.11.2023).
2. Основні положення ООН про роль адвокатів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20995_835#Text (дата звернення 22.12.2023).
3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. №254к/96- ВР.
4. Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Всеукраїнської громадської організації «Асоціації адвокатів України». 152 URL: <http://www.uaa.org.ua/about/komitety/presa/protection%20of%20the%20rights%20of%20lawyers.pdf>. (дата звернення 22.12.2023).

5. Рішення Національної асоціації адвокатів України №49 «Про недопущення ототожнення адвокатів з клієнтами та втручання в професійні права адвокатів» від 05 серпня 2020 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2020-08-05-r-shennya-rau-49_5f4637e9c8bd4.pdf. (дата звернення 22.12.2023).
6. Гарантії адвокатської діяльності в Україні у світлі стандартів Ради Європи, текстова трансляція. Судово-юридична газета. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/160070-garantiyi-advokatskoyi-diyalnosti-v-ukrayiniu-svitli-standartiv-radi-yevropi-tekstova>. (дата звернення 25.12.2023).
7. Рекомендація N R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення 170 провадження у певних справах на національному [...] // Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи; Рекомендації, Записка, Міжнародний документ від 19.01.2000 № R(2000)2.
8. У НААУ взялися за проблему ототожнення адвокатів з клієнтами URL: https://zib.com.ua/ua/144253-u-naau_vzylisya_za_problemu_ototozhnennya_advokativ_z_klien.html (дата звернення 25.12.2023).
9. Положення про комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності: рішення Ради адвокатів України № 182 від 27 липня 2013 р. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2013.07.27-rishennya-182.pdf>. (дата звернення 23.12.2023).
10. Звіт про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні. Національна асоціація адвокатів України. 2021. С. 44.
11. НААУ скликає засідання комітетів з приводу порушень прав адвокатів з боку суддів ВАКС URL: https://zib.com.ua/ua/143613-naau-sklikae_zasidannya_komitativ_z_privodu_porushen_prav_ad.html. (дата звернення 23.12.2023).
12. Комітети НААУ дадуть правову оцінку кожному випадку порушення прав адвокатів. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Київської області. 2020. URL: <http://kdkako.com.ua/komitety-naaudotrymuyut%CA%B9sya-pravovukh-vidhukiv-pro-rizni-pravdyvi-advokaty/>. (дата звернення 20.12.2023).
13. Про звернення до українських та міжнародних інституцій з питань порушення прав адвокатів у зв'язку з невиконанням правоохоронними органами судових рішень URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2020-08-05-r-shennya-rau-47_5f4637af1b899pdf (дата звернення 23.12.2023).